

Чернікова Н.С.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Щепова Д.Р.

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

«СТАРЕ НОВЕ» КОНЯРСТВО: ДИНАМІКА ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ У ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ У ПОРЕФОРМЕНУ ДОБУ

У статті проаналізовано основні тенденції розвитку конярства на Півдні України пореформеної доби. З'ясовано, що перше пореформене десятиліття позначилося кризовими явищами в розвитку галузі, спричиненими капіталістичними зрушеннями у сільському господарстві. Простежено динаміку та здійснено кількісну характеристику конярства з урахуванням регіональних особливостей перебігу процесу. Встановлено, що збільшення кінського поголів'я було зумовлене об'єктивними законами економічної доцільності. Зростання кількості селянських господарств землеробського спрямування призвело до становлення та домінування сільськогосподарського конярства в регіоні. Визначено фактори, що справляли негативний вплив на стан сільськогосподарського конярства. Нестача пасовищних угідь, кормів, незадовільні умови утримання та експлуатації худоби, неконтрольоване відтворення призводили до погіршення продуктивності конярства та стояли на заваді його товаризації. Розглянуто особливості розвитку конярства в поміщицьких господарствах. Висвітлено основні напрями розведення коней на приватних кінних заводах. Поміщицьке конярство, на відміну від селянського, було спрямоване на задоволення дозвіллевих потреб власників. У приватновласницьких стайнях традиційно утримували коней для використання як транспортного засобу, на виставках і перегонах. Краці кінні заводи орієнтувалися на розведення породистих коней та виведення нових типів напівкровних порід, які поєднували краці якісні характеристики коней різного призначення. Увагу акцентовано на поступальному скороченні кількості кінних заводів та утримуваних коней на Півдні України. Зроблено висновок про стагнаційний характер товаризації галузі через детермінований споживацький попит, відсутність налагоджених каналів збуту коней та пріоритетність для землевласників тих галузей, що приносили якнайшвидші прибутки та були менш витратними щодо капіталовкладень.

Ключові слова: конярство, кіннозаводство, товарність, Південь України, селянське господарство, поміщицьке господарство.

Постановка проблеми. Упродовж століть конярство посідало важливе місце в господарській структурі південноукраїнських земель. Важко навіть уявити, скільки сучасних технічних та технологічних засобів залучено до виконання тих функцій, які два століття тому покладалися на звичайних коней. Вони одночасно слугували засобом пересування та перевезення вантажів, трансфером для поштових відправлень, тягловою силою для виконання різноманітних сільськогосподарських робіт. Без них не обходилася армія, зокрема військові кавалерійські війська. Окрім робочого призначення, коней утримували для організації дозвілля: перегонів, виставок, як хобі тощо. Становлення капіталістичних відносин, перерозподіл земельної власності, збіль-

шення питомої ваги селянського господарювання в аграрному секторі економіки зумовили, поряд зі збереженням традиційних, формування сільськогосподарського напрямку, що став визначальним у розвитку галузі. Специфіка південноукраїнського конярства пореформеної доби полягала в тому, що, не претендуючи на першість у торгівельному обігу серед інших галузей господарювання, воно значною мірою сприяло розвитку інших – насамперед, торгівельного землеробства. Аналіз специфіки історичного поступу, проблем та перспектив, досягнень та прорахунків у розвитку провідних сільськогосподарських галузей сприятиме глибшому розумінню складних процесів товаризації південноукраїнського села в умовах капіталістичних зрушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Історія розвитку конярства на українських землях довгий час залишалася практично не дослідженою. Створення державних інституцій із підтримки галузі у Російській імперії супроводжувалося інтенсифікацією вивчення її стану протягом останньої чверті XIX – початку XX ст., а отримані результати були упорядковані, систематизовані та викладені у роботах Д.М. Дубенського [7], І.К. Мердера [15; 22], С.П. Урусова [28; 29]. Автори звертали увагу на стан приватного кіннозаводства, породи коней, особливості їх утримання в підросійських губерніях тощо. У працях О.А. Скальковського [26], А.В. Гіберфон-Грайфенфельдса [6], І.С. Бліоха [1], О.А. Кауфмана [11], І. Канделакі [10], присвячених проблемам історії сільськогосподарського виробництва, економіки та торгівлі Російської імперії, містяться фрагментарні свідчення щодо історії конярства, кінної торгівлі на Півдні України тощо. У дослідженнях радянських істориків з економічної історії України та Росії XIX ст. ця галузь не стала предметом окремої дослідницької уваги та розглядалася як інтегральна частина народного господарства. Натомість останнім часом у вітчизняній та російській історичній науці спостерігається зростання інтересу до всебічного вивчення історії розвитку окремих сільськогосподарських галузей на українських землях – як у загальному, так і регіональному аспекті. З огляду на вагоме значення тваринництва в економічному секторі південноукраїнського регіону, з'являється низка розвідок, що висвітлюють аспекти історії вівчарства, скотарства, конярства тощо. Зокрема, в розвідках О.В. Свістули [25], А.А. Задерейчука [8], О.В. Волоса [5] конярство розглядається крізь призму дослідження господарської діяльності окремих поміщицьких родин. В.В. Бойко [2] характеризує стан приватного кіннозаводства в Таврійській губернії, у статті Д.О. Мельникової [14] висвітлюється діяльність спілок кіннозаводчиків, О.В. Островський [16] звертає увагу на селянський характер конярства підросійських губерній у пореформену добу. Отже, аналіз історіографічного доробку засвідчує, з одного боку, зростання наукового інтересу до проблеми, з іншого – комплексного дослідження з історії конярства у південноукраїнському регіоні, окреслення його місця в розвитку аграрного сектора. Це зумовило необхідність залучення широкого кола державних описово-статистичних джерел. Вони репрезентовані військово-кінними переписами [3; 4; 15], губернськими та повітовими

оглядами [17; 18; 23; 27], статистичними оглядами ЦСК, Головного управління кіннозаводства тощо [19–21; 24]. Обробка, систематизація, співставлення та аналіз почерпнутих статистико-інформаційних показників у поєднанні з історіографічною спадщиною дає змогу відтворити логічно впорядковану картину й уможливіє досягнення означених автором цілей.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в з'ясуванні особливостей пореформеного розвитку конярства в південноукраїнському регіоні. Автор прагне прослідкувати динаміку, з'ясувати характер та напрями розвитку галузі в селянських та поміщицьких господарствах в умовах капіталістичних зрушень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом першого пореформеного десятиліття конярство у південноукраїнському регіоні знаходилося в стані часткового занепаду, принаймні, стагнації: за визначенням сучасників, «не процвітало» [18, с. 204]. У Таврійській губернії значні кількісні втрати поголів'я коней, спричинені Кримською війною, доповнилися новими, пов'язаними із виселенням татар у 1860–1862 рр. На Херсонщині, де конярство ще донедавна було важливою прибутковою галуззю сільського господарювання, падіння господарського інтересу пояснювалося зниженням цін на коней, що було спричинене розведенням дешевих коней на Дону. У деяких господарствах надавали перевагу використанню волів для польових робіт, тому попит на коней був досить обмеженим. Невеликі степові коні, що домінували на Херсонщині, придатні для легкої кавалерії та виконання неважких польових робіт, користувалися попитом лише серед німців-колоністів, євреїв і міщан-візників.

Протягом 1880–1890-х рр. кількість коней в південноукраїнському регіоні продовжувала поступально зростати: за 30 років поголів'я збільшилось у середньому на 38% (див. табл. 1).

Вагомою причиною зменшення ролі тваринництва, в тому числі конярства, на Півдні України в пореформені роки стало переформатування сільськогосподарського сектору економіки. Швидкі темпи заселення регіону, зростання попиту й цін на хлібні культури, інтенсифікація господарського освоєння та розорювання земель за рахунок скорочення пасовищних площ призвели до товаризації та домінування підприємницького зернового виробництва над тваринництвом. До того ж у господарському використанні нерозораних степових угідь великі землевласники надавали перевагу товарно орієнтованому мериносо-

Чисельність коней на Півдні України у 1882–1914 рр., тис. голів [12, с. 225; 20; 21]

Губернії	1882	1891	1896–1900	1901–1905	1906–1910	1911–1914
Катеринославська	350,564	373,815	582,4	587,7	667,6	787,0
Таврійська	356,272	404,336	453,6	431,2	525,3	502,1
Херсонська	471,931	593,143	558,4	651,0	697,8	765,3
Загалом	1 178,767	1371,294	1 594,4	1699,9	1890,7	2054,4

вому вівчарству, що приносило власникам вищі та гарантовані прибутки. Однак саме збільшення кількості селянських господарств, орієнтованих на землеробську діяльність, зумовлювало наявність стабільного споживацького інтересу до коней як «живого інвентаря». Протягом першого пореформеного десятиліття, що, як зазначалося, характеризувалося падінням інтересу до конярства, поголів'я коней у регіоні незначно, проте зростало, що пояснювалося саме збільшенням кількості землеробських (селянських) господарств. На Херсонщині загальна чисельність зросла більш ніж утричі (із 121 тис. до 283 тис.), а в Таврії менш ніж у 1,5 раза (із 120 до 173 тис.) [9, с. 5; 23, отд. 4, с. 4; 27, с. 108–111].

Характерно, що цей процес супроводжувався зменшенням кількості господарств, що обходилися без коней: на 1896 р. їх налічувалося 30%, тобто на 6,3% менше, ніж у 1882 р. [12, с. 225]. І на початку ХХ ст., до Першої світової війни на Півдні України зберігалися позитивні динамічні процеси. Коливання кількісних річних показників, як правило, залежали від врожайності, кліматичних особливостей, епідеміологічних захворювань, які чатували на коней у певному році. Крім того, варто враховувати той факт, що в статистичній звітності різних відомчих установ, з огляду на відмінні критерії збору інформації, показники дещо різнилися.

Збільшення наприкінці ХІХ ст. кінського поголів'я було зумовлене об'єктивними законами економічної доцільності, що стосувалися, насам-

перед, господарств (насамперед, селянських), де коні використовувалися як робоча сила. Утримання пари волів із двома-трьома десятинами землі не завжди окупалося вартістю землеробських робіт. Виходячи з цього, дрібні господарі дедалі частіше займалися кінним візницьким промислом. Крім того, дедалі рідше господарі вдавалися до використання волів як робочої сили, надаючи перевагу коням. Економіст О.А. Кауфман пояснював це таким чином: «Головний недолік биків – повільність роботи і слабкість порівняно з кінськими», тому «при підрахунках пара биків зазвичай прирівнюється до одного коня», між тим «бик середнього гатунку <...> коштує дорожче, ніж середній селянський кінь» [11, с. 144]. Отже, на початку ХХ ст. основним видом робочої худоби був кінь. Показовими в цьому контексті дані по Єлисаветградському повіту (Херсонська губ.), де протягом першого пореформеного 20-ліття кількість коней зросла у 6,1 раза, у той час як поголів'я великої рогатої худоби – лише удвічі (див. рис. 1).

Додамо, що розподіл коней по повітах також вирізнявся кількісною неоднорідністю: на Катеринославщині – від 27 тис. у Словоносербському до 104 тис. в Олександрівському повітах, на Херсонщині – від 80 тис. в Александрійському до 203 тис. у Херсонському повітах, в Таврії – від 6 тис. в Ялтинському до 151 тис. в Мелітопольському повітах [12, с. 226]. Така розбіжність зумовлювалася, насамперед, кількістю та господарською спрямованістю селянських дворів у повіті. Приміром, в Ялтинському повіті, де розви-

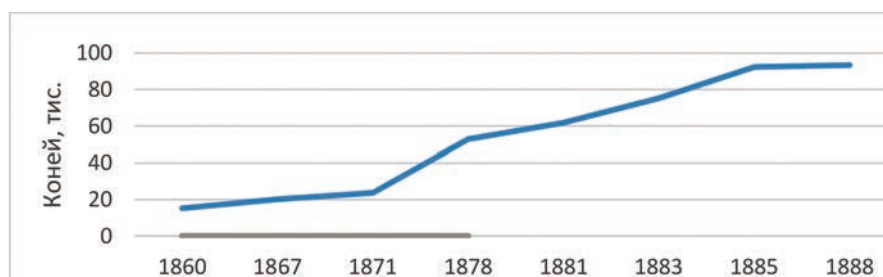

Рис. 1. Динаміка зростання кількості коней в Єлисаветградському повіті [9, с. 7]

ток тютюництва, садівництва і виноградарства вимагали застосування головним чином робочих рук, конярство було репрезентоване слабо [2, с. 110–111]. Частково ж стан конярства в повітах (радіше якісний, аніж кількісний) означувався наявністю великих поміщицьких латифундій із племінними заводами.

У 1891–1896 рр. на кожні 100 осіб південноукраїнського населення припадало у середньому 29 коней: по 25, 35 і 28 у Катеринославській, Таврійській та Херсонській губерніях відповідно [12, с. 228]. Досить високі показники, зокрема по Таврійській губернії, пояснюються збереженням у регіоні традиції табунного конярства, однак рівень забезпеченості населення кіньми і тут зазнавав скорочення, адже на поч. 1880-х рр. він становив 45,1. Із поступовим скороченням табунного конярства показники забезпеченості населення кіньми зменшувалися щодо зростаючих демографічних показників.

Протягом пореформеної доби (принаймні, з 1880-х рр.) розподіл худоби між селянами та приватними власниками залишався майже незмінним, коливаючись у межах 80–90% та 10–20% відповідно [4, с. 10, 16, 35, 52; 15, с. 66; 24, с. 5]. На думку О.В. Островського, якщо врахувати, що численні дрібні приватні власники нічим не відрізнялися від селян, роль останніх у тваринництві була ще більш значною [16, с. 63]. На Півдні України розподіл не відрізнявся від більшості підросійських губерній: 3-поміж господарств-коневласників 82,5% були селянськими, що зосереджували $\frac{3}{4}$ коней регіону, а в 1,5% власницьких господарствах утримувалося $\frac{1}{5}$ коней (див. табл. 2, 3).

Показово, що до початку ХХ ст. селяни переважали приватних власників за кількістю коней навіть серед багатокінних господарств. Тому цілком очевидно, що розвиток конярства значною мірою залежав від стану селянських господарств. Характерною рисою конярства, як тваринництва у підросійських губерніях пореформеної доби загалом, був її селянський характер. Так зване «просте», або «сільськогосподарське», конярство, що передбачало використання тварин як тяглової робочої сили в землеробській діяльності, було поширене виключно в селянських господарствах.

Заохочувальні урядові заходи, спрямовані на поліпшення характеристик робочих коней у селянських господарствах шляхом заснування державних стасень та парувальних пунктів, вочевидь, не призвели до якісних змін у конярстві регіону. Екстенсивний розвиток галузі пояснювався зростанням виробничих потреб селянських господарств, адже більшість селян розглядали її «як розкіш через сумнівну прибутковість та дороговизну утримання» коней [18, с. 203]. Тому сподівання на якісні зміни та товаризацію галузі поклалися, насамперед, на місцевих землевласників: дворян, військових, німців-колоністів, які облаштовували кінні заводи у своїх маєтках радше через «суб'єктивне захоплення», аніж економічну доцільність.

Принагідно зазначимо, що велике заводське конярство скорочувалося, а натомість збільшувалася чисельність дрібних заводів, що іноді не включалися до загальної статистики. Це пояснює розбіжності в кількісних показниках, наведених у різних статистичних джерелах, особливо по Катеринославській губернії. До того ж іноді статисти

Таблиця 2

Співвідношення кінних господарств Півдня України у 1896 р. [12, с. 227]

Губернії	Господарств із кіньми, тис.	Селянських, %	Власницьких, %	Міщанських, %
Катеринославська	181,779	90,6%	6,4%	3%
Таврійська	119,295	79,2	14,8	6
Херсонська	219,756	77,4	13,2	9,4
Загалом/середнє	520,830	82,5	11,5	6

Таблиця 3

Розподіл коней між категоріями південноукраїнських власників у 1896 р. [12, с. 22]

Категорії власників	Катеринославська губернія		Таврійська губернія		Херсонська губернія	
	тис. коней	%	тис. коней	%	тис. коней	%
Селяни	479,008	80	380,757	75,3	528,027	68,1
Приватні власники	106,806	17,8	108,305	21,4	188,764	24,3
Міщани	13,058	2,2	16,926	3,3	59,190	7,6

залишали поза обліком кінні заводи без жеребців. Справа у тому, що деякі місцеві власники вважали за доцільне користуватися послугами огирів із державних стаснь, що позбавляло їх витрат на купівлю й забезпечення власних. Утримуючи незначну кількість маток у власних стайнях, вони у такий спосіб задешево отримували чудовий приплід [9, с. 27].

Поступальне скорочення кінних заводів було характерною рисою розвитку пореформеного конярства на Півдні України: протягом 1860–1890-х рр. їхня кількість заводів зменшилася принаймні у 1,6 раза (див. табл. 4).

Осередком кіннозаводства регіону традиційно залишалася Херсонщина. Ще напередодні реформи 1861 р. тут нараховувалося 67 приватних заводів із близько 4,5 тис. кіньми, де ситуація виглядала більш стабільною [25, с. 70]. На 1882 р. в Єлисаветградському повіті зосереджувалося майже 2/5 кінних заводів губернії; у Херсонському повіті, а саме у Грушівському маєтку, знаходилися уславлені стайні Великого Князя Михайла Миколайовича [13, с. 134]. Примітно, що понад 1/3 кінних заводів Таврійської губернії, хоча й дрібних, належали німцям-колоністам та селянам-власникам [13, с. 114]. Найбільша кількість концентрувалася у Феодосійському і Перекопському повітах, а найбільші заводи – у Дніпровському повіті в маєтках Е.І. Фальц-Фейна, графа Строганова, генерал-майора Мальцева. Зразкові стайні катеринославських кіннозаводчиків вкривали всю географічну мапу губернії: у Бахмутському повіті розташовувався чи не найбільший завод Борисовських, у Верхньодніпровському – Г.А. Байдака, С.В. Кочубея, у Новомосковському – Г.Д. Мізко, у Павлоградському – І.В. Липко-Парафієвського, І.А. Карпова, у Катеринославському – Л.Г. Милорадовича, К.Л. Бабушкіна [13, с. 34].

Значну кількість коней у поміщицьких маєтках традиційно утримували для здійснення численних поїздок на значні відстані. В одиничних господарствах власники займалися розведенням чистокровних коней, які призначалися для участі в перегонах або на виставках. Кінні змагання були

досить популярними у 2-й чверті XIX ст. Показово, що 3-поміж 6 перших кіннозаводських товариств Російської імперії три було засновано на Півдні України (у Катеринославі, Херсоні та Сімферополі) [12, с. 21]. Адаже товариства створювалися в губерніях із достатньою для проведення змагань кількістю коней тієї чи іншої породи в приватних кінних заводах, тобто вибір місця залежав від стану приватного кіннозаводства в регіоні. Доцільність їх існування та надання державної підтримки вбачалася у стимулюванні розвитку конярства серед заводчиків. Характерно, що діяльність товариств та організація кінних змагань фактично віддзеркалювали стан кіннозаводства в регіоні. Так, після згасання інтересу протягом першого пореформеного десятиліття ситуація змінилася на краще: у 1881 р. було відкрито Таврійське, а в 1903 р. Одеське товариство заохочення кіннозаводства, учасниками яких були найвідоміші заводчики Південної України [14, с. 79–80]. Зокрема, з 1880-х рр. активну участь у діяльності Таврійського товариства перегонів та місцевих виставкових комітетах брали представники відомої династії Фальц-Фейнів. Вони започатковували власним коштом нагороди, допомагали в облаштуванні іподромів тощо [8]. Зразкові екземпляри коней, репрезентовані на виставках, принесли власникам понад 55 нагород, з них 18 золотих медалей.

Відповідно, цільове призначення коней у поміщиків формувало напрями конезаводства, що вирізнялися певною регіональною диференціацією, незважаючи на домінування господарств змішаного типу. Катеринославські поміщики славилися утриманням коней упряжних порід, у тому числі рисистих, та скакових – нерідко дорогівартісних та гарних порід [13, с. 34]. У Слов'яносербському повіті, приміром, утримували скакунів англійської породи, верхових донських, а завод графа Борисовського (Бахмутський повіт) спеціалізувався на розведенні чистокровних рисистих коней [18, с. 204]. Значна частка кінних заводів орієнтувалася на покращення робочих

Таблиця 4

Чисельність приватних кінних заводів на Півдні України [12, с. 239, 242–253; 13, с. 150–154; 15, с. 57–70, 118–149, 322–324]

Губернії	1867		1878		1882		1891	
	заводів	коней	заводів	коней	заводів	коней	заводів	коней
Катеринославська	174	3984	152	5288	115	3140	114	3238
Таврійська	188	5656	171	4632	164	4341	37	1113
Херсонська	166	4751	249	6582	274	7618	173	4548
Загалом	528	14391	572	16502	553	15099	324	8899

коней. Натомість у заводчиків Таврії, особливо півострівної частини, розводили, крім упряжних, верхових коней, що й означило зростання державного інтересу та стимулювання розвитку конярства в регіоні [13, с. 114]. У стайнях землевласників материкових повітів зустрічалися донські, перські, англійські, російські упряжні, вазові, верхові, рисисті породи тощо [2, с. 111]. Херсонські землевласники-конезаводчики, які утримували верхових коней, переорієнтовували господарства на виведення легкоупряжних та робочих коней, які користувалися більшим попитом й вимагали меншого догляду [5, с. 99–102]. Отже, наприкінці XIX ст. понад ½ кінних заводів Південної України мали багатовекторну спрямованість, ¼ спеціалізувалися на розведенні рисистих коней, 14% – верхових і лише 7% – робочих [12, с. 242–253].

Варто акцентувати на тому, що в утриманні коней незначна частина заводчиків орієнтувалися на збереження «чистоти» елітних коней верхових та рисистих порід, призначених для змагань або виставок. Більшість орієнтувалася на утримання, а у кращих господарствах – виведення нових типів напівкровних порід, які поєднували кращі якісні характеристики коней різного призначення. Як приклад, володіння Фальц-Фейнів виступали осередками утримання чистопородних коней елітних верхових та рисистих порід, і паралельно тут здійснювалася фахова селекція напівкровних верхових і верхово-упряжних шорних коней [2, с. 111].

Цікавим є той факт, що робочі коні в заводах поміщиків із точки зору породи фактично не відрізнялися від селянських, однак якісне утримання та вигодовування, особливо в осінньо-зимовий період (перебування в окремих загонах у закритих приміщеннях, годівля різкою із домішками висівок, сіна й вівса тощо), гарантувало, принаймні, збереження фізичних якостей, достатніх для виконання господарських робіт [6, с. 6–8, 12; 12, с. 237–238].

Особливістю південноукраїнського конярства була відсутність суто товарного спрямування цієї галузі. Утримання коней було надто витратною справою як для селян, так і поміщиків, тому в більшості господарств на продаж виставляли, як правило, надлишок худоби. Зважаючи на обмежене коло потенційних покупців, продаж заводських коней відбувався переважно на місцях безпосередньо у власників, а продажні ціни починалися зі 100 руб. [18, с. 205]. Фальц-Фейни, приміром, щороку продавали 100–150 коней за ціною від 100 до 1000 руб. за голову, а за робочих коней правили від 15 до

250 руб. [6, с. 13–14]. Власники породистих скакунів могли розраховувати на грошову винагороду за рахунок здобуття призових місць на кінних виставках та перегонах, яка щорічно виділялася Управлінням державного кіннозаводства. Так, з 1885 по 1903 рр. прибуток від виставлених Фальц-Фейнами на перегонах Москви, Одеси, Каховки, Сімферополі коней становив 99,418 тис. руб.; крім того, власники отримали 34 срібні речі на суму 5,875 тис. руб. [25, с. 66]. Однак, з огляду на зусилля та витрати щодо їх утримання, ці кошти варто розцінювати не як джерело прибутку, а радше як компенсацію або стимул для подальшої діяльності. До того ж такі приклади є одиничними, тому перейдемо до розгляду особливостей масової кінної торгівлі в регіоні.

З 1910-х рр. у зв'язку зі збільшенням кількості селянських господарств в Європейській Росії проблема стагнації сільськогосподарського конярства знову гостро постала перед державою. При Головному управлінні державного кіннозаводства було створено «особливий міжвідомчий комітет із кіннозаводських справ», члени якого підготували «проект масового поліпшення конярства країни». Вихід із ситуації розробники вбачали, насамперед, в удосконаленні якостей місцевих порід. Однак, зважаючи на означені вище особливості ставлення до конярства, що упродовж десятиліть формувалися в селянському середовищі, компетентні в галузі фахівці оцінювали ці заходи вкрай песимістично. «Виродження селянського коня, – підкреслював С.П. Урусов, – спостерігається повсюдно в Росії і всюди прогресує майже з однаковою швидкістю» [29, с. 145]. За умов нестачі коштів, дефіциту вигонів й кормів всі зоотехнічні зусилля, спрямовані на підвищення продуктивності селянського робочої худоби, були приречені на невдачу.

Під час Першої світової війни виникла потреба в конях та обозах, що сприяло розвитку табунного конярства. Проте власники кінних заводів із племінними кінями зазнали невиправних втрат через відсутність попиту на тварин та підвищення цін на фураж, що не давало змоги підтримувати тварин у належному стані. Остаточного ж удару галузі було завдано сумнозвісними подіями 1917–1920 рр.

Висновки. Отже, конярство на Півдні України протягом пореформеного періоду отримало сільськогосподарське спрямування, що пояснюється зростанням питомої ваги робочих коней у селянських господарствах та розширенням спектра їх експлуатації (польові роботи, перевезення

тощо). Розвиток галузі відбувався екстенсивним шляхом відповідно до зростання виробничих потреб та кількості землеробських осередків у регіоні. Особливістю південноукраїнського конярства була відсутність суто товарного спрямування галузі. Утримання коней було надто витратною справою для селян, тому їх кількість означувалася виключно економічною доцільністю та спроможністю пересічного власника. Суто прагматичний підхід до використання коня як «живого інвентаря», неналежні умови утримання, неконтрольованість відтворення поголів'я аж ніяк не сприяли продуктивності галузі. Тому торгівля робочими кінсьми, незважаючи на наявність стабільного господарського попиту, зберігала надлишково-ситуативний характер.

Отже, поміщицькі господарства залишалися осередком, потенційно здатним забезпечити якісні зміни та товаризацію галузі. Незважаючи на державну підтримку та заохочення протягом 1880–1890-х рр., кількість кінних заводів на Півдні України поступально скорочувалося – як кількісно, так і за обсягом утримуваних коней. Характерно, що напрями конярства серед поміщиків практично не зазнали змін, хоча спосте-

рігалася тенденція до утримання коней різних порід та призначення в межах одного заводу. Тут утримували верхових та упряжних коней, поодинокі господарі спеціалізувалися на розведенні породистих коней для участі у виставках або на перегонах, досить слабо було репрезентоване утримання робочих коней. Утримання кінних заводів було спрямоване радше на реалізацію дозвіллевої, а не підприємницької функції. Обмеженість попиту, відсутність гарантованих каналів збуту, а отже, гарантій стабільного прибутку, вочевидь, унеможливлювали виконання приватним кіннозаводством функції флагмана в розвитку конярства в південноукраїнському регіоні. Тому, незважаючи на перебування в центрі «трикутника інтересів» – держави, поміщиків-заводчиків та селянських господарів – конярство як товарна галузь господарювання знаходилося «на шаблі, незрівнянно нижчому за той, що сама природа призначила краю» [26, с. 377–378]. Державна заохочувальна політика щодо розвитку конярства та історична оцінка ступеню її ефективності, специфіка кінної торгівлі на Півдні України є тими проблемами, що вимагають подальшого наукового вивчення.

Список літератури:

1. Блюх И.С. Исследования по вопросам, относящимся к производству торговли и передвижению скота и скотских продуктов в России и за границей. Санкт-Петербург : Типография М.О. Вольфа, 1876. 185 с.
2. Бойко В.В. Развитие коневодства и коннозаводства в Таврической губернии во второй половине XIX – начале XX века. *Научные ведомости. Серия История. Политология. Экономика. Информатика*. 2013. № 22 (165). Вып. 28. С. 110–114.
3. Военно-конская перепись 1888 года. Санкт-Петербург : ЦСК МВД, 1891. 207 с.
4. Военно-конская перепись 1912 г. Петроград : ЦСК МВД, 1914. 441 с.
5. Волос О.В. З історії приватного кіннозаводства Херсонської губернії (II половина XIX – початок XX століття). *Український селянин*. 2012. Вип. 13. С. 99–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UkrSel_2012_13_33
6. Гибер-фон-Грайфенфельс А.В. Коневодство и коннозаводство в имениях наследника Фальц-Фейна Таврической губернии Днепроовского уезда. Одесса : Тип. Ганьперина и Швейцера, 1897. 16 с.
7. Дубенский Д.Н. Коневые средства Европейской России: Обследование соврем. состояния коннозаводства и коневодства губерний Европ. России с ист. очерком. Санкт-Петербург : Главный штаб, 1903. 420 с.
8. Задерейчук А.А. Фальц-Фейны в Таврии. Симферополь : Доля, 2010. 192 с.
9. Зерцалов С.А. Степное скотоводство в Новороссийском крае, его прошлое и настоящее. Одесса : Славянская типография Н. Хрисогелос, 1892. 55 с.
10. Канделаки И. Роль ярмарок в русской торговле. Санкт-Петербург : Типография редакции периодических изданий Министерства финансов, 1914. 60 с.
11. Кауфман А.А. Вопросы экономики и статистики крестьянского хозяйства. Москва : Издание Г.А. Лемана и С.И. Сахарова, 1917. Вып. 1. 332 с.
12. Коневые средства Европейской России (Обследование современного состояния коннозаводства и коневодства губерний Европейской России, с историческим очерком) / сост. подполковник Дубенский / под ред. Генерального Штаба Генерал-Майора Маркова. Санкт-Петербург : Военная типография, 1903. 526 с.

13. Конская перепись 1882 года / издана Главным Управлением Конного Заводства. Санкт-Петербург : Типография Месника и Римана, 1884. 183 с.
14. Мельникова Д.А. Общества поощрения коневодства Российской империи во второй четверти XIX – начале XX в. *Экономическая повседневность*. 2018. С. 76–91. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obschestva-pooschreniya-konevodstva-rossiyskoy-imperii-vo-vtoroy-chetverti-xix-nachale-xx-v/viewer> (дата звернення: 05.11.2020).
15. Мердер И.К. Список частных конских заводов в России. Санкт-Петербург : Тип. Э. Метцига, 1878. 358 с.
16. Островский А.В. Животноводство Европейской России в конце XIX – начале XX в. Санкт-Петербург : ООО «Полторак», 2014. 442 с.
17. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1867 год. Екатеринослав : Типография Губернского правления, 1867. Ч. 2. 343 с.
18. Памятная книжка и Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1889 год / Сост. Н.С. Быстрицкий. Екатеринослав : Тип. Губернского Правления, 1889. 600 с.
19. Памятная книжка по Главному управлению государственного коннозаводства на 1867 год / Изд. Главное упр. гос. Коннозаводства. Санкт-Петербург : Тип. Э. Метцига, 1867. 128 с.
20. Предварительные данные о численности домашних животных в Российской империи в 1913 г. Петроград : Вет. упр. М-ва внутр. дел, 1915.
21. Предварительные данные о численности и убое животных в Российской империи в 1914 г. Петроград : Вет. упр. М-ва внутр. дел, 1915.
22. Сборник сведений о торговле лошадьми и перечень конских заводов в России / сост. И.К. Мердер. Санкт-Петербург : Тип. А. Бенке, 1871. 138 с.
23. Сборник статистических сведений по Таврической губернии / сост. Статистическим бюро Таврического губернского земства под ред. К.А. Вернера. Симферополь : Типография газеты «Крым», 1889. Т. IX : Памятная книжка Таврической губернии. 670 с.
24. Сведения о количестве скота в 1900 г. По данным волостных правлений и уездной полиции / Изд. ЦСК МВД. Санкт-Петербург : Типография акц. Общ. Печ. Дела Е. Евдокимова, 1901. 23 с.
25. Свістула О.В. Конярство на Півдні України: історичний екскурс. *Тваринництво та технології харчових продуктів*. 2015. № 207. С. 63–73. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Tekhnologiya/article/view/5586/5496>. (дата звернення: 05.11.2020).
26. Скальковский А.А. Опыт статистического описания Новороссийского края : В 2 ч. Одесса : Типография Францова и Нитче. Ч. 2. 1853. 556 с.
27. Труды Херсонского губернского статистического комитета / Херсонский Губернский Статистический комитет. Херсон : Губернская типография, 1863. Кн. 1. Ч. 1. Материалы для географии и статистики Херсонской губернии. 849 с.
28. Урусов С.П. Книга о лошади. Санкт-Петербург : Русское книжное товарищество «Деятель», 1911. Т. 1. 744 с.
29. Урусов С.П. Крестьянское коневодство, его современное состояние и пути к улучшению. *Труды областного съезда по животноводству с 14 по 24 сентября 1903 г. в городе Харькове*. Харьков : Центральная Хромо-Типо-Литография «Варшавчик», 1905. Т. 2. 272 с.

Chernikova N.S., Shchepova D.R. “OLD NEW” HORSE BREEDING: DYNAMICS AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE INDUSTRY IN THE SOUTHERN UKRAINIAN PROVINCES IN THE POST-REFORM PERIOD

The article analyzes the main trends in the development of horse breeding in the South of Ukraine in the post-reform era. It was found that the first post-reform decade was marked by crisis phenomena in the development of the industry caused by capitalist shifts in agriculture. The dynamics and quantitative characteristics of horse breeding are traced, taking into account the regional peculiarities of the process. It has been established that the increase in the number of horses was due to objective laws of economic expediency. In privately owned stables, horses were traditionally kept for use as a vehicle, at exhibitions and races. The best horse farms focused on breeding thoroughbred horses and breeding new types of half-bred breeds, which combined the best quality characteristics of horses for different purposes. Attention is focused on the progressive reduction of the number of horse factories and kept horses in the South of Ukraine. It is concluded that the stagnation of the industry due to the determined consumer demand, the lack of well-established sales channels for horses and the priority for landowners of those industries that brought the fastest profits and were less costly in terms of investment.

Key words: horse breeding, horse farms, marketability, South of Ukraine, peasant economy, landlord economy.